

Audiobookurile – adaptare postpandemică a pieții de carte din România

Lect. dr. Daniela Bogdan

Facultatea de Litere, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Audiobook readers represent only one percent of the total number of book readers in Romania. A small market which developed in the pandemic, following the global trend and absorbing a segment of the young population, but not the teenagers. There are two e-book and audiobook streaming applications in Romania that are successful, which allow access to information on a subscription basis and are not sufficiently known in all environments. As a trend, in Romania, the audiobook doesn't replace the print! The act of buying the book comes as a final form of content validation: usually the reader wants to keep it in print because he/she enjoyed it so much in an electronic form. We are glad that the book market in Romania is adapting, but above all it is gaining new followers, among young people, even if the road is long and arduous!*

Keywords: *audiobooks, book market, audience, global trend, streaming applications*

În România pandemică, piața de carte începuse să-și revină datorită sistemului de vânzare online a cărților în format fizic și a unui interes crescut pentru formatele digitale, e-book și audiobook, a căror cifră de afaceri a înregistrat o creștere semnificativă după 2021. Audiobookurile - cărțile audio înregistrate în format electronic, pe CD sau în variantă mp3, în lectura autorului sau a unei voci cunoscute - reprezintă o piață mică, de sub un procent din totalul pieții de carte din România, aflată, însă, în plină ascensiune. Motivele sunt lesne de ghicit: în pandemie, podcasturile au fost la mare căutare și au creat un obicei interesant, mai ales în rândul tinerilor: să asculți ceva util, în timp ce faci altceva. Adolescenții au aflat că poți să parcurgi pagini fără să faci acel efort al lecturii, care nu e pentru toți foarte facil, și astfel audiobookurile au reușit să re-împrietenească tinerii cu literatura și cu ideea de scriitură. Trăim în secolul vitezei, am învățat să fim “multi-tasking” și, totodată, să profităm de fiecare moment disponibil pentru a face ceea ce ne place. Audiobookul are acest avantaj extraordinar că îți creează timp pentru lectură. Toți avem un telefon în buzunar și niște căști la îndemână și atunci accesul la un catalog de cărți audio poate fi o soluție salvatoare.

Ne dorim să lămurim un pic terminologia, care se folosește amestecat. Poate fi și asta o dovadă că limba română nu a asimilat total și complet termenul împrumutat din engleză. Avem astăzi variantele „audiobooks”, „eBooks, e-books” ca în engleză, folosite în toate articolele de presă, dar și „audiobookuri” și „e-bookuri”, scrise în mass-media cu liniuță între termenul împrumutat și desinența de plural, dar și cu desinența sudată, așa cum recoamandă ultima ediție a DOOM. [DOOM, 2021]

Dacă în multe țări europene ponderea e-bookurilor variază între 5 și 15% din piața totală de carte, la noi aceasta este sub 1%, spune Dan Vidrașcu, acționar la Editura Litera. [Raluca Ion, Republica, 2022] La fel de slab reprezentat este și segmentul audiobookurilor, care reprezintă astăzi formatul cu cea mai rapidă ascensiune în lume. Cei care încearcă să dezvolte această piață și la noi în România spun că peste 130.000 de români au ascultat cel puțin un audiobook în ultimul an, însă cifra e infimă în comparație cu ce se întâmplă în Europa și în lume.

Vânzările de carte (în format tipărit și în format digital/ audio) la nivel internațional erau, în 2021, la valoarea de peste 71,6 miliarde de dolari, potrivit unui raport realizat de World Intellectual Property Organisation (WIPO), o agenție specializată din cadrul Organizației Națiunilor Unite. [Anca Zaharia, Revista Golan, 2023] SUA, Germania și Japonia se aflau în topul statelor cu cele mai mari vânzări de carte. În majoritatea statelor analizate s-a înregistrat o creștere a veniturilor industriei de carte în 2021 (acestea fiind cele mai recente date disponibile), după ce în anii anteriori vânzările au scăzut ca urmare a incertitudinilor generate de pandemie. [Anca Zaharia, Revista Golan, 2023]

Ce îi atrage pe oameni mai mult la audiobookuri decât la e-bookuri?

Comoditatea - mai mult de jumătate de piață de carte în format audio se consumă pe telefonul mobil, nefiind nevoie de un device special. Apoi, cărțile înregistrate au revenit pe piață după succesul din pandemie al podcasturilor. „Podcasturile au un mare avantaj, îți impun o ritmicitate de consum, durează până la o oră,

ba chiar mai mult și prezintă informații într-un format ușor de consumat". [Bianca Ghiță, Pro TV, 2022] Oamenii au aflat că pot asculta conștient și primi informație și atunci cărțile "vorbite" reprezintă al doilea nivel al cunoașterii. Apoi, faptul că multe dintre audiobookuri sunt citite acum chiar de autori, ceea ce înseamnă că, folosindu-ne de comunicarea nonverbală, reușim să ne apropiem mai mult de cel care, practic, mai dă o dată viață textului, cartea devenind astfel o mărturie peste timp și o formă interesantă de cunoaștere a scriitorului. Plus că multe dintre texte sunt citite de actori consacrați, (care și-au găsit astfel un rost în pandemie, atunci când spectacolele au fost interzise), iar asta asigură lectura perfectă. Cum mai multe edituri au propus să testeze posibilitatea de a produce înregistrări cu două sau chiar mai multe voci, un fel de lectură pe roluri, lucrurile devin și mai interesante, cartea audio transformându-se, încet încet în varianta de teatru radiofonic care ne ținea lipiți de aparatele electronice pe vremuri.

Pe de altă parte, vânzările de e-bookuri, o piață ce avea potențial, au scăzut destul de mult în ultimii ani. Majoritatea oamenilor preferă să cumpere cartea tipărită, în loc să o citească de pe telefon sau de pe tabletă. Mai ales că nu este o diferență mare nici în ceea ce privește prețul, deși cititorii s-ar aștepta că o carte în format digital să fie mai ieftină. În general, pentru formatul digital dispar anumite costuri, cum ar fi cel al hârtiei, care a crescut mult în ultimii ani, dar, în același timp, e-bookurile conțin taxe ale platformelor care distribuie aceste cărți digitale, la care se adaugă și un TVA mai mare, pentru că e-bookul este considerat un produs IT. [Bianca Ghiță, Pro TV, 2022]

Care sunt aplicațiile românești ce ne familiarizează cu cărțile electronice?

În acest context, au apărut pe piața românească de carte primele aplicații de audiobook și e-book disponibile pe telefon sau tabletă. Una dintre ele este **VOXA** (fostă STORIS), o aplicație românească de streaming lansată în noiembrie 2021. Fondată de frații Dan și Marin Vidrașcu, acționari la Editura Litera, Voxa a apărut într-un moment în care vânzările de audiobookuri erau în creștere accelerată în Europa. Platforma pune la dispoziție zeci de mii de cărți în format e-book și audiobook în limba română și engleză, cu acces nelimitat, dar și rezumate ale cărților. La un an de la lansare, Voxa se lauda că a ajuns la peste 190 de mii de utilizatori, 15 mii de audiobooks și e-books și 35 de edituri partenere. Tariful pentru un abonament standard la Voxa, este de 48 de lei pe lună, iar aplicația poate fi testată gratuit timp de o săptămână

„VOXA se bucură de un succes important, iar teza conform căreia românii și-ar dori să acceseze audiobookuri s-a confirmat. E un efort încă foarte susținut în a convinge editurile să producă catalog digital, dar, pe măsură ce încep să vadă veniturile lunare pe care le raportăm, care sunt tot mai consistente, și editurile au un apetit tot mai mare în a investi în aceste formate, ceea ce mă bucură. În mod normal, orice editură ar trebui să lanseze ediții e-book la absolut orice carte și audiobookuri la 10-20% din producție”, spune Dan Vidrașcu, fondator VOXA. [Raluca Ion, Republica, 2022]

Din august 2021, platforma a lansat Voxa Originals, o secțiune de seriale audio de câte 30-45 de minute, născută din dorința de a face audiobookurile mai accesibile pentru clienții care se simt uneori intimidați de durata prea mare a acestora. Pregătirea lansării Voxa a avut loc în plină pandemie, când instituțiile de cultură și-au închis porțile și mulți actori s-au trezit, dintr-o dată, cu foarte mult timp liber. Cei de la Voxa spun că au găsit foarte multă deschidere când i-au rugat pe unii dintre aceștia să înregistreze primele audiobookuri după cărțile publicate la editura Litera, chiar la ei acasă. „Ce m-a bucurat foarte mult a fost că majoritatea au continuat și atunci când standardul a crescut foarte mult și am amenajat studiourile la sediul companiei și i-am invitat să vină aici. În continuare avem foarte mulți actori importanți care înregistrează, dar și oameni de radio sau oameni cu un timbru vocal foarte potrivit”, explică Dan Vidrașcu. [Raluca Ion, Republica, 2022] În medie, un audiobook are o durată cuprinsă între 6 și 8 ore, iar lecturile preferate în format audio sunt cărțile de dezvoltare personală și cele de ficțiune. *Gândește ca un călugăr* (de Jay Shetty), *Cartea femeilor care merita mai mult* (de Shefali Tsabary), *Curajul de a nu fi pe placul celorlalți* (de Ichiro Kishimi și Fumitake Koga) și *Ziua în care m-am iubit cu adevărat* (de Andreea Săvulescu) se află în topul celor mai ascultate cărți în limba română în ultimul an, conform datelor oferite de Voxa. [Anca Zaharia, Revista Golan, 2023]

„Observăm clar o apetență pentru audiobookurile pe teme de dezvoltare personală printre utilizatorii Voxa. Acesta este un semn că oamenii își doresc să progreseze, iar cărțile rămân în continuare o sursă veritabilă care te pot ajuta în parcursul tău. În același timp, așa cum se întâmplă mereu, contextul actual schimbă direcția atenției și interesul oamenilor în general. Astfel, am remarcat

cum titlurile legate într-un fel sau altul de conflictul din Ucraina au atras curiozitatea în aplicația noastră”, spune Dan Vidrașcu, fondator VOXA. [Ovidiu Neagoe, revistabiz.ro, 2022]

O altă aplicație de streaming pentru audiobookuri și e-bookuri este cea lansată de Editura Nemira - o selecție de audiobook-uri în limba română disponibile exclusiv în platforma digitală **Echo**, ce vine cu o ofertă generoasă de conținut audio premium, realizat în parteneriat cu cele mai mari edituri din România. Astăzi platforma se numește **audiotribe**. Alături de alte edituri de prestigiu, Nemira este prezentă pe platforma Echo cu audiobookuri ale celor mai populare volume și serii din portofoliu, printre care *Biblioteca de la miezul nopții*, de Matt Haig, seriile *Urzeala tronurilor*, de George R.R. Martin, *Dune*, de Frank Herbert sau *Jocurile Foamei*, de Suzanne Collins, romane de Stephen King (*Shining*, *Misery*, *Mai târziu* și altele), science fiction clasice precum *Picnic la marginea drumului*, *Jocul lui Ender* sau *Mâna stângă a întunericului*, romane de Dinah Jefferies, romanele premiate ale lui Julian Barnes, volume de nonficțiune precum biografia lui Freddie Mercury, dar și cărți pentru copii din colecția Nemi: romanele lui Jill Tomlinson sau seria Lama Lama. [Nemira, www.radioromaniacultural.ro, 2021] “Platforma este gândită extrem de user-friendly, putând fi accesată din aplicația de mobil sau tabletă, cu un model de abonare intuitiv care se modelează pe obiceiurile de consum ale fiecărui utilizator.” – se arată în prezentare, pe site-ul audiotribe. [<https://www.audiotribe.ro/>] Un abonament Echo pleacă de la 6,99 până la 15,99 euro, dar ai, așa cum zice și sloganul, primele 30 de zile gratuit ca să încerci orice audiobook “îți face cu urechea”.

De asemenea, pasionații trebuie să știe că mai există Audible (cea mai mare platformă de audiobookuri din lume, deținută din 2008 de retailerul online Amazon), Scribd (platformă americană de e-bookuri și audiobookuri fondată în 2007) și Storytel (platformă suedeză de audiobookuri fondată în 2005) ce oferă audiobookuri în limba engleză și se numără printre cei mai cunoscuți jucători internaționali care au utilizatori în România.

Cine „citește” cu ajutorul tehnologiei?

În general, cărțile care au public masculin sunt mai bine vândute ca e-book. Un romance, de exemplu, se adresează unui public mai puțin dispus să citească pe tabletă sau pe telefon și care pune mai mult preț pe rutina cărții tipărite, răsfoite înainte de culcare, sau ca perioadă de relaxare, tabiet. Tinerii, de la adolescenți până la new adult, nu sunt foarte atrași de e-book, deși sunt foarte tehnologizați, ci, aparent, lectura de cărți electronice este un apanaj al mediei de vârstă 30-40, care vede în cititul pe device-uri și un anumit confort și aspect practic.

Peste două treimi (68%) dintre utilizatorii platformei Voxa au vârsta cuprinsă între 25 și 54 de ani, în timp ce aproape 20% au vârsta de peste 55 de ani, iar aproape 13% au între 18 și 24 de ani. Din interviurile realizate cu utilizatorii Voxa, rezultă că o mare parte dintre aceștia au studii superioare, venituri peste medie, au fost mereu pasionați de lectură, iar audiobookurile sunt o variantă preferată de ei pentru a citi mai mult, în timp ce fac alte activități. Locuitorii din mediul urban sunt cei mai înclinați spre lectura cărților în format audio, astfel că șase din zece utilizatori ai Voxa provin din capitală. Pe următoarele locuri în top se află locuitorii din Cluj (22% din totalul utilizatorilor Voxa), Timișoara (11%), Iași (11%) și Brașov (10%). [Irina Achim, start-up.ro, 2023]

„Am lansat Voxa în Republica Moldova la începutul verii, vorbim aceeași limbă și era un pas necesar, pentru că cititorii din Moldova au poate acces și mai greu la carte românească și lor poate le era și mai utilă o astfel de aplicație. Vedem semnale foarte bune și din diaspora - peste 20% din abonați sunt din afara țării, sunt români care aveau acces foarte greu la carte în limba română”, spune Dan Vidrașcu, fondator Voxa. [Ovidiu Neagoe, revistabiz.ro, 2022]

Peste 50.000 de români care locuiesc în străinătate sunt ascultători activi de audiobookuri în limba română, arată rezultatele studiului ”Piața de carte digitală din România”, prima cercetare de piață dedicată audiobookurilor și e-bookurilor din România, realizată de Voxa. [Anca Zaharia, Revista Golan, 2023] “Cei mai mulți utilizatori Voxa din diaspora care ascultă cărți în limba română locuiesc în Marea Britanie, în Germania și în Franța. În general, sunt persoane care au un nivel ridicat de educație și care nu doresc ca ei sau copiii lor să piardă contactul cu limba română”, a declarat Dan Vidrașcu, CEO al Voxa. [Irina Achim, start-up.ro, 2023]

Plimbările zilnice cu câinele, drumul spre serviciu, gătitul sau curățenia zilnică, dar și momentul când se adoarme copilul – acestea sunt doar o parte dintre momentele zilei în care utilizatorii Voxa ascultă audiobookuri, arată datele din analiza calitativă realizată de companie. De asemenea, un segment în creștere

este cel al utilizatorilor părinți și copii, care ascultă împreună cărțile pentru copii disponibile pe Voxa. În medie, un utilizator Voxa ascultă 30 de minute de carte într-o zi, iar structura orelor de consum arată că cel mai mult se ascultă Voxa dimineața sau seara, de regulă în afara orelor de muncă. O mică parte a utilizatorilor Voxa au semnalat probleme de vedere (în special persoanele mai în vârstă), iar audiobookurile prezintă o soluție pentru nevoia de lectură.

Editurile se adaptează

Dincolo de platforme, toate editurile care se respectă au acum secțiuni de audiobookuri, iar Editura Humanitas și-a lansat propria aplicație pentru cărțile electronice (**Humanitas Multimedia**). Potrivit Ramonei Crăciun, reprezentant Humanitas, cele peste 110 titluri editate de Humanitas Multimedia au ajuns la un tiraj total de peste 300.000 de exemplare; înregistrările sunt făcute într-un format digital larg răspândit (WAV necomprimat, pe 16 biți, folosit și de BBC Radio în Marea Britanie), iar tirajul mediu este de 1.000 de exemplare pe titlu. „În funcție de complexitatea și mărimea textului, durata unui audiobook poate varia între 70 de minute și 14 ore (avem și audiobookuri cu 12 CD-uri)“, spune Crăciun. [Piștea Constantin, citește-mă.ro, 2022] Deocamdată, CD-urile dețin supremația în ceea ce privește forma fizică de distribuție a cărților audio la Humanitas.

În general, editurile au înțeles că nu se poate fără tehnologie și facilitează, deja, pe propriile site-uri accesul la formatul e-book sau audiobook al cărților pe care le scot pe piață. Ca exemplu, Editura Litera are în prezent în portofoliu peste 800 de audiobookuri și peste 4.000 de e-bookuri în limba română și va continua să investească masiv în această direcție de creștere a numărului de titluri în format digital. Numai pe segmentul audiobookuri, editura Litera va mai adăuga încă 700 de titluri în limba română până la finalul acestui an, a declarat într-un interviu pentru Voxa Ioana Bâldea Constantinescu, communication manager în cadrul Editurii Litera. [Anca Zaharia, Revista Golan, 2023]

Pe internet găsim și alte aplicații și servicii pe care le putem accesa de pe telefoanele mobile pentru a asculta cărțile audio pe care le avem la dispoziție. Le puteți găsi cu ușurință în Google Play Store sau pur și simplu dacă dați o căutare cu cheia “audiobook”: 1 Cărți și cărți audio gratuite - Cartea totală; 2 Cărți audio; 3 Storytel: cărți audio și cărți electronice; 4 Cărți Google Play; 5 Aprinde; 6 Audibil - Amazon Audiobooks; 7 Povești audio gratuite pentru copii: +200 de povești; 8.Elefant.ro – Carti audio; 9.libris.ro – carti audio.

Un fel de concluzie

Data fiind popularitatea în creștere a audiobookurilor, companiile din România au început să introducă în pachetele de beneficii oferite angajaților abonamente la platformele de audiobookuri în limba română sau posibilitatea de a selecta chiar ei acest beneficiu. Dincolo de efectele benefice ale lecturii pentru angajați (creativitate sporită, reducerea stresului, îmbunătățirea abilităților de comunicare), cărțile aduc și anumite avantaje fiscale angajatorilor. Se estimează că, în următorii trei ani, piața cărților în format digital va ajunge și în România la 10%.

Cărțile audio oferă lecturi care se consumă mai ușor, în momente în care nu se poate citi de pe hârtie, și ajută în cazul titlurilor care ne fac cu ochiul în librării, dar pentru care aproape sigur nu ne vom putea face timp. Cărțile pe hârtie ajută în cazul unor lecturi care presupun eforturi mai mari de concentrare, unde te poți reîntoarce pe text mai ușor și reciti pasaje. Amintind de felul în care s-au transmis poveștile încă de la începuturi, pe cale orală, audiobookurile au devenit din ce în ce mai populare în timpul pandemiei, iar trendul a continuat și după ce restricțiile au fost înlăturate. Cu toate acestea, nici audiobookurile, nici e-bookurile nu au subminat cărțile în format tipărit. Iar în România nici nu au încă puterea să o facă. De obicei, actul de cumpărare a cărții în format fizic vine ca o formă finală de validare a conținutului: vreau să păstrez cartea în format tipărit pentru că mi-a plăcut atât de mult în format electronic. Ne bucurăm că piața de carte din România se adaptează, dar mai ales câștigă noi adepți, din rândul tinerilor, chiar dacă drumul e lung și anevoios!

Resurse bibliografice:

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a, Editura Univers Enciclopedic, 2021. Coordonator, Ioana Vintilă-Rădulescu

Primul studiu despre piața de carte digitală din România. Voxa, 860.000 de dolari venituri din abonamente în primul an, publicat pe 7 aprilie 2023 la adresa <https://revistagolan.com/primul-studiu-despre-piata-de-carte-digitala-din-romania-voxa-860-000-de-dolari-venituri-din-abonamente-in-primul-an/>

Raluca Ion, Republica, publicat pe 20 septembrie 2022, disponibil pe <https://republica.ro/zoamenii-nu-se-impairt-in-cititori-de-carti-si-ascultatori-de-audiobook-uri-ci-in-cei-care-citesc-si-cei>

Bianca Ghiță, *Românii, mari fani ai audiobookurilor. Piața cărților electronice a rămas grav afectată de anii pandemiei*, <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/romanii-mari-fani-ai-audiobookurilor-piata-cartilor-electronice-a-ramas-grav-afectata-de-anii-pandemiei.html>

Ovidiu Neagoe, *Piața de cărți digitale, dominată de audiobook-uri*, publicat la 31 martie 2022, <https://www.revistabiz.ro/piata-de-carti-digitale-dominata-de-audiobook-uri/>

Petre Barbu, Livia Stoia (agent literar): „Mă bucură tot mai mult interesul crescut al cititorilor pentru cărțile digitale, în format ebook și audiobook”, publicat la 14 iunie 2022 pe <https://www.forbes.ro/livia-stoia-agent-literar-ma-bucura-tot-mai-mult-interesul-crescut-al-cititorilor-pentru-cartile-digitale-in-format-ebook-si-audiobook-274163>

Aplicația de audiobooks și e-books Voxa s-a lansat cu peste 420 de audiobook-uri, 4.400 de e-book-uri și 16 edituri românești în portofoliu, publicat la 8 noiembrie 2021 la <https://www.forbes.ro/aplicatia-de-audiobooks-si-e-books-voxa-s-lansat-cu-peste-420-de-audiobook-uri-4400-de-e-book-uri-si-16-edituri-romanesti-portofoliu-236324>

Mirabela Tiron, *Voxa: Peste 130.000 de români au ascultat cel puțin un audiobook în limba română în ultimul an*, publicat la 4 noiembrie 2022 la adresa <https://www.zf.ro/business-hi-tech/voxa-peste-130-000-de-romani-au-ascultat-cel-putin-un-audiobook-in-21295601>

Editura Nemira lansează prima selecție de audiobook-uri în limba română, publicat la 23 august 2021, la <https://www.radoromaniacultural.ro/editura-nemira-lanseaza-prima-selectie-de-audiobook-uri-in-limba-romana/>

Litera anunță parteneriatul cu STORIS, prima aplicație de audiobook-uri, ebook-uri și podcast-uri în limba română, publicat la 8 februarie 2021, pe <https://dilemaveche.ro/sectiune/dileme-on-line/litera-anunta-parteneriatul-cu-storis-prima-632746.html>

Storis, prima aplicație de audiobooks, e-books și podcasts în limba română, își propune să atragă fonduri de 700.000 euro, publicat la 8 iunie 2021 pe <https://curierulnational.ro/storis-prima-aplicatie-de-audiobooks-e-books-si-podcasts-in-limba-romana-isi-propune-sa-atraga-fonduri-de-700-000-euro/>

Teresa Plowright, *Unde puteți găsi audiobook-uri gratuite și ieftine pentru călătoriile cu mașini de familie*, publicat la <https://ro.traasgpu.com/unde-puteti-gasi-audiobook-uri-gratuite-si-ieftine-pentru-calatoriile-cu-masini-de-familie/>

Piștea Constantin, *Cât de interesate sunt editurile din România de varianta electronică a cărților*, publicat la <https://citestema.ro/cat-de-interesate-sunt-editurile-din-romania-de-varianta-electronica-a-cartilor/>

Piața de carte – un indicator care plasează România pe ultimele poziții în Uniunea Europeană, publicat la adresa: <http://starea-natiunii.ro/index.php/ro/noutati/facts-figures/25-facts-figures/183-piata-de-carte-un-indicator-care-plaseaza-romania-pe-ultimele-pozitii-in-uniunea-europeana>

Irina Achim, *Piața de carte digitală va ajunge la 50 de milioane de lei în următorii trei ani, 10% din totalul pieței de carte*, publicat la data de 4 aprilie 2023, la adresa: <https://start-up.ro/piata-de-carte-digitala-va-ajunge-la-50-de-milioane-de-lei-in-urmatorii-trei-ani/>

Cum a luat naștere Voxa, prima platformă de streaming pentru audiobookuri și ebook-uri în limba română, publicat la 13 martie 2022 la adresa: <https://www.newmoney.ro/cum-a-luat-nastere-voxa-prima-platforma-de-streaming-pentru-audiobookuri-si-ebook-uri-in-limba-romana/>

Adrian Dan, *O nouă profesie creată de digitalizare își face loc pe piața muncii: naratorul de audiobookuri*, publicat la 8 februarie 2023 pe <https://digitalio.ro/2023/02/08/audiobook-voxa-narator-digitalizare/>

Oana Coșman, *Voxa.ro, bilanțul primului an de lectură audio: 130.000 de români au ascultat (măcar) un audiobook*, publicat la data de 4 noiembrie 2022 la adresa: <https://start-up.ro/voxa-ro-bilantul-primului-an-de-lectura-audio-130-000-de-romani-au-ascultat-un-audiobook/>

<https://www.facebook.com/voxadigital/videos/despre-audiobook-uri-naratori-voxa-si-felul-cum-cititul-se-digitalizeaza-la-prim/523510229158739/>

<https://www.audiotrube.ro/>